

ЗБОРНИК РАДОВА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ
XLIII/2003

Доц. др Саша Кнежеввић

**ПРИМЕНА МЕДИЦИНСКИХ
ИНТЕРВЕНЦИЈА У КРИВИЧНОМ
ПОСТУПКУ**

UDK 343.1:616-01/-09

Рецензент: Проф. др Војислав Ђурђић

Апстракт

Развој науке и технике и примена њихових достигнућа у кривичном поступку отварају дилему о односу између прикупљања доказа и заштите права окривљеног у кривичном поступку. По правилу, ради се о средствима којима се олакшава пут до истине, али се истовремено задире у остваривање људских права окривљеног у кривичном поступку. Стога, пре него што се дозволи примена нових научних средстава и метода у кривичном поступку, потребно је да се сагледају после-

дице употребе ових достигнућа по остваривање људских права окривљеног. То се посебно односи на медицинске интервенције којима се може нарушити телесни и морални интегритет лица према којима се предузимају. У том контексту, потребно је регулисати узимање геномског отиска у кривичном и преткривичном поступку, али сагледати и спорна питања која се односе на предузимање телесног прегледа, хипнозе, наркоанализе и нарकोдијагнозе.

Кључне речи: медицинске интервенције, телесни преглед, геномски отисак, телесни преглед, хипноза, наркоанализа, нарकोдијагноза.

Доц. др Саша Кнежевић¹

ПРИМЕНА МЕДИЦИНСКИХ ИНТЕРВЕНЦИЈА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Уводне напомене

У покренутом кривичном поступку утврђује се чињенична и правна утемељеност кривичноправног захтева државе за кажњавање, садржаног у оптужном акту овлашћеног тужиоца. Нужна последица утврђивања основности оптужне тезе је ограничавање људских права окривљеног, чак и пре него што се постигне неопходни степен уверења у основаност кривичноправног захтева за кажњавањем окривљеног.

Интенција је међународноправних докумената из области људских права, као и савремених законодавстава, да се у кривичном поступку на најмању могућу меру сведу ограничења права окривљеног која спадају у корпус људских права, предвиђених тим актима. Потребно је означити незаконитим свако ограничење права и слобода окривљеног преко границе неопходне за обезбеђивање ефикасности кривичног прогона, и као такво га санкционисати. У том контексту, недопустива је примена принудних мера којима се утиче на вољу окривљеног у циљу изнуђивања исказа.

Телесни и морални интегритет окривљеног може се угрозити принудом, претњом, као и различитим видовима психолошког и социјалног притиска на вољу окривљеног. Асортиман недопуштених утицаја на вољу окривљеног

¹ Доцент Правног факултета у Нишу.

употпуњен је и другим методима и средствима "која олакшавају пут до релевантних чињеница, а поступак њиховог утврђивања чине знатно ефикаснијим и егзактнијим".² Међутим, применом ових средстава и метода задире се у остваривање људских права окривљеног. То су, пре свега, хипноза, наркоанализа, наркодијагноза и лоботомија. Ради се о интервенцијама медицинског карактера чија је примена у кривичном поступку спорна. Управо из тих разлога ћемо сагледати суштину ових интервенција и размотрити питање легалитета њихове примене. Но, пре тога, указаћемо и на неке интервенције медицинског карактера чија примена у кривичном поступку поседује неспоран легалитет.

1. Телесни преглед окривљеног и других лица

Из одредаба Законика о кривичном поступку недвосмислено произлази да *телесни преглед осумњиченог, окривљеног и других лица* представља медицинску интервенцију која поседује несумњиви легалитет. Ова медицинска интервенција се према окривљеном може предузети и без његовог пристанка "ако је потребно да се утврде чињенице важне за кривични поступак". Предузимање телесног прегледа према другим лицима (сведоцима и оштећеном) против њихове воље могуће је само ради утврђивања да ли се на њиховом телу налази траг или последица кривичног дела (чл. 131. ст. 1. ЗКП).

Ради анализе и утврђивања других чињеница важних за кривични поступак, орган кривичног поступка може наредити *узимање узорака крви* и предузимање других медицинских интервенција *lege artis* и без пристанка лица подвргнутих овим интервенцијама, изузев ако би применом ових мера наступила штета по здравље ових лица (чл. 131. ст. 2. ЗКП).

Могућност предузимања телесног прегледа, узимања узорака крви и других медицинских интервенција према осумњиченом, окривљеном, сведоку и оштећеном *и без њиховог пристанка* указује да је законодавац остваривање елементарног права на заштиту телесног и моралног интегритета личности подредио интересу утврђивања истине у кривичном поступку. Из овог

² Др Живојин Алексић, Др Зоран Миловановић, Примена савремених научних достигнућа у обезбеђивању доказа с гледишта доказних забрана, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, 1990, бр. 3, стр. 93.

законског овлашћења органа кривичног поступка произлази да примена медицинских интервенција у кривичном и предкривичном поступку може по-примити репресивни карактер. Имајући у виду да подвргавање окривљеног и других кривичнопроцесних субјеката телесном прегледу и другим медицинским интервенцијама може имати и репресивни карактер, законодавац је предвидео да се ове мере могу предузети само *по наредби надлежног суда*. Међутим, ако се ради о кривичним делима за која је прописана казна затвора до пет година, медицинске интервенције би могле, сходно чл. 131. ст. 3. Законика о кривичном поступку, предузети и органи унутрашњих послова.

Органи унутрашњих послова могу сами, без одлуке истражног судије, извршити увиђај и одредити вештачења која не трпе одлагања (осим обдукције и есхумације леша) ако се ради о кривичним делима за која је забрањена казна затвора до пет година (чл. 238. ст. 3 ЗКП). Међутим, поставља се питање, да ли полицијски органи имају овлашћење да *без одлуке суда* предузимају телесни преглед и друге медицинске интервенције према осумњиченом. Ако се пође од циљног и логичког тумачења одредаба чл. 238. ЗКП, чини се да органи унутрашњих послова немају овлашћење за предузимање телесног прегледа у предкривичном поступку. Овлашћења ових органа да у предкривичном поступку изузетно предузимају поједине истражне радње (увиђај и вештачења - сем обдукције и есхумације леша) мотивисана су постојањем опасности од одлагања и немогућношћу благовременог извршења ових радњи од стране истражног судије³. Не видимо разлог за хитност у поступању при предузимању телесног прегледа, јер је тешко замисливо да би трагови или последица кривичног дела могли бити уништени у периоду од лишења слободe до предаје осумњиченог истражном судији. Додуше, узимање узорака крви може бити радња која не трпи одлагање, јер концентрација неких елемената у крви (нпр. алкохола) зависи од протеча времена од њиховог доспећа у крвоток.

Овлашћење полицијских органа да предузимају поједине истражне радње, а, у том контексту, и интервенције медицинског карактера, зависи и од поимања *правне природе* телесног прегледа и других медицинских интервенција. Ако се пође од става да је телесни преглед *увиђај над лицем*⁴, јасно је да

³ Види: Др Станко Бејатовић, др Драго Радуловић, Коментар ЗКП СРЈ са објашњењима, упутствима за практичну примену и регистром појмова, стр. 161.

⁴ Ibid, стр. 92.

полиција може изузетно по сопственој одлуци предузети ову меру. Слична је ситуација ако се телесни преглед подводи под вешташења. Међутим, ако се заузме став о телесном прегледу као самосталној кривичнопроцесној радњи⁵, у том случају не постоји *изричито* овлашћење полиције на самостално предузимање телесног прегледа и других медицинских интервенција према осумњиченом. У тој ситуацији, постоји правна празнина и од тумачења одредбе чл. 238. ст. 3. ЗКП (на чију примену позива чл. 131. ст. 3. ЗКП) зависи да ли полиција има право на ограничавање права на заштиту телесног интегритета осумњиченог применом медицинских интервенција. Сматрамо да угрожавање телесног интегритета личности не сме бити последица тумачења правних празнина.

2. Анализа темељног генетског материјала (ДНК)

Научно-технички прогрес је резултирао и проналажењем нових, поузданијих, метода идентификације учинилаца кривичних дела. Остварењу тог циља доприноси могућност да се на основу геномског отиска дезоксирибонуклеинске киселине (ДНК) као носиоца наследног материјала недвосмислено утврди идентитет неког лица. У кривичном и предкривичном поступку се, на основу ових научних достигнућа, може применити медицинска интервенција којом се из молекуларних узорака ткива одређује геномски отисак лица према којима се примењује. Овако спроведеном анализом се поуздано утврђује идентитет лица, али се, истовремено, може угрозити елементарно право на неповредивост личног интегритета.

Одређивање геномског отиска се изводи тако што се, најпре, из биолошког материјала (крви, длака, сперме, пљувачке, вагиналног секрета) издвоји дезоксирибонуклеинска киселина као основни биохемијски састојак хромозома. Потом се применом одговарајућих фермената молекули ДНК разбијају у фрагменте - тзв. Полиморфизма фрагмената. Обрађени молекули ДНК се, затим, раздвајају електрофорезом и посебном техником се преносе на нитроцелулозне мембране. Употребом ултравиолентних зрака и на температури од 80 степени врши се фиксирање фрагмената на мембрани. Радиоак-

⁵ Др Чедомир Стевановић, Др Војислав Ђурђић, Кривично процесно право-процесне радње и субјекти, стр. 253.

тивно обележеном пробом се мембране везују за фрагменте ДНК који садрже "елементарне секвенце". Прислањањем рендгенског филма на мембране појављују се фрагменти који представљају геномски "отисак". Компаративном анализом се утврђује подударност односно неподударност анализираних биолошких узорака и установљава се постојање или непостојање истоветности њиховог порекла.⁶

Одредбама Законика о кривичном поступку се не предвиђа примена методе узимања геномског отиска. Поставља се питање, да ли се ова медицинска интервенција може сматрати врстом телесног прегледа (дакле, законите интервенције медицинског карактера) или, пак, представља недозвољну медицинску интервенцију (чл. 131. ст. 4 ЗКП).

Може се сматрати да анализа темељног генетског материјала не представља медицинску интервенцију којом се утиче на вољу и свест окривљеног и осумњиченог при давању исказа. Међутим, пун легалитет ове медицинске интервенције се може постићи изричитим предвиђањем услова под којима се она може применити у кривичном а, надасве, у предкривичном поступку. Путоказ за будућу регламентацију анализе темељног генетског материјала могу представљати законска решења хрватског кривичнопроцесног законодавства. Сагласно одредби чл. 265. ст. 5. Закона о казном поступку Републике Хрватске, истражни судија може наредити узимање поверљивих медицинских узорака ради анализе темељног генетског материјала неког лица и без њене дозволе ако постоје *основи сумње* да је извршено кривично дело за које се као главна казна може изрећи казна *затвора* и ако постоји вероватноћа да ће се таквом анализом прибавити подаци *важни за успешно вођење кривичног поступка*. Поред тога, ова интервенција се може предузети само под *сталним надзором Министарства здравља*. Подаци добијени анализом генетског материјала могу се похранити и чувати десет година по окончању кривичног поступка ако је окривљени у том поступку правноснажно осуђен због тешког кривичног дела против живота и тела, полне слободе и полног морала или безбедности лица (чл. 265. ст. 5. ЗКП Хрватске).

Да би се обезбедила несметано узимање медицинских узорака ради анализе темељног генетског материјала, потребно је допунити одредбе чл. 131. Зако-

⁶ Др Живојин Алексић, др Зоран Миловановић, Криминалистика, Београд, 1994, стр. 186-187.

ника о кривичном поступку. Примена ове медицинске интервенције мора поседовати легалитет проистекао из јасно одређених услова којима се може ограничити неповредивост телесног интегритета осумњиченог или окривљеног.

3. Хипноза и људска права окривљеног

Хипноза се одређује као "стање душевне сугестибилности са мање-више јасно измењеним стањем свести и мање-више израженим смањењем вољног одлучивања"⁷. Она се дефинише и као "вештачки изазвано стање, у чијем току хипнотисана особа губи свест о спољном свету и ставља се у положај да послуша сугестије хипнозитера".⁸

Применом хипнозе се инхибира кора великог мозга. Хипнозом изазвано стање појачане сугестибилности праћено је и сужавањем социјалног контакта хипнотисаног, његовим свођењем на комуникацију искључиво са хипнозитером. Утицајем на вољу хипнотисаног изазива се покоравање хипнотисаног наложима хипнозитера. На тај начин се може изнудити исказ окривљеног.

Као једна од метода утицаја на вољу (на овом месту имамо у виду вољу окривљеног односно осумњиченог), хипноза је изазвала контроверзе у погледу правне и етичке димензије њене примене у кривичном поступку. Проблем постаје комплекснији када се има у виду да Законик о кривичном поступку *explicite* не забрањује употребу хипнозе у кривичном поступку. Као интервенција психолошког карактера којом се истина инхибиторно делује на централни нервни систем, тешко би се могла уврстити у медицинске интервенције које ЗКП забрањује (чл. 131. ст. 4.). Применом хипнозе манипулише се психом хипнотисаног, али се притом не изазивају промене психопатолошке природе. Због тога би забрана употребе хипнозе у кривичном поступку морала бити недвосмислено изражена. Одредба члана 89. ст. 8. Законика о кривичном поступку мора бити допуњена изричитим помињањем хипнозе као недозвољене методе утицаја на вољу окривљеног.

⁷ Види: др Михајло Аћимовић, *op. cit.* стр. 267.

⁸ Jean Delay, Pierre Pichot, *Medizinische Psychologie*, Stuttgart, 1971, p. 263, цитирано према Др Владимир Водинелић, Сугестија и хипноза са стајалишта кривичног права и поступка, *Наша законитост*, 1984, бр. 1, стр. 37.

У научној јавности не постоји јединствен став о допуштености употребе хипнозе у кривичном поступку. Искристалисала су се два приступа овом питању. По једном схватању, употреба хипнозе у кривичном поступку је апсолутно недопуштена. Поборници нешто другачијег става су за допуштање примене хипнозе у одређеним ситуацијама.

Апсолутно искључивање могућности коришћења хипнозе у кривичном поступку се образлаже различитим околностима. Тако су људско достојанство и интегритет личности довољни разлози за запречавање пута употреби хипнозе у кривичном поступку. Утврђивање истине у кривичном поступку не сме бити пропраћено пренебрегавањем ове чињенице. "Слобода свесног казивања и неотуђиво право на њега се не могу жртвовати ни ради евентуалног сазнања истине, чак и када би од тога зависило откривање дела и учиниоца".⁹ Овакав приступ према употреби хипнозе у кривичном поступку има и немачки законодавац, кој изричито забрањује примену хипнозе при испитивању окривљеног. Чак и евентуални пристанак окривљеног не може отклонити дејство ове забране (чл. 136. ЗКП Савезне Републике Немачке). "Добровољно постао роб није ништа друго него роб".¹⁰

Против употребе хипнозе, поред заштите људских права окривљеног, истиче се и недовољна веродостојност исказа добијеног на такав начин. Наиме, хипнотисана особа понекад показује склоност ка "конфабулацијама, фантазијама и некритичком изношењу чињеница, као и изузетно високу сугестибилност, која се огледа у снажно испољеној жељи за покоравањем и задовољењем испољених и претпостављених очекивања хипнозитера".¹¹ Из тих разлога, исказ добијен употребом хипнозе, по правилу, није веродостојан.

Ради приказа утицаја хипнозе на остваривање људских права окривљеног, потребно је указати на још неке моменте који су као релевантни за разматрање овог питања покренути у кривичнопроцесној књижевности. Потпуност заштите људског достојанства и дигнитета личности окривљеног се не може остварити без изричите забране употребе хипнозе у предкривичном поступку, у коме кључну улогу имају органи унутрашњих

⁹ Др Владимир Водинелић, Сугестија и хипноза... *op. cit.* стр. 63.

¹⁰ *Ibid.*, стр. 62.

¹¹ Е. Hilgard, Е. Loftus; Е. Altavila, види Др Живојин Алексић, Др Зоран Миловановић, *op. cit.* стр. 107. (фусноте бр. 27 и 28).

послова. Из тих разлога је потребно изричитом законском одредбом забранити примену хипнозе у склопу оперативне делатности органа унутрашњих послова у предкривичном поступку.

Одредбама закона је потребно у потпуности искључити коришћење свих резултата употребе хипнозе у кривичном (као и у предкривичном) поступку. У кривичном поступку се не би смела користити информација коју су органи унутрашњих послова прибавили употребом хипнозе. Наиме, из изјаве осумњиченог у предкривичном поступку може се сазнати за неки други извор доказа, којим би се кривична ствар могла чињенично оформити. Ако се не би забранила употреба информације добијене употребом хипнозе, смисао забране употребе овог средства би се изиграо. Легалитет спроведеног доказног поступка био би нарушен пореклом добијене информације на основу које се сазнало за извор доказа коришћеног у кривичном поступку. Забрана предузимања одређених мера мора значити и забрану коришћења свих резултата добијених применом тих мера. Полиција не треба да обавља сумњиве и спорне радње, а суд да коришћењем резултата тих радњи "пере руке", заснивајући своју одлуку на тим резултатима.

Поред противника примене хипнозе, у теорији кривичног процесног права присутна су и залагања за ограничену примену хипнозе у кривичном поступку. Пледирање за ограничену употребу хипнозе односи се на случајеве извршења кривичних дела под утицајем хипнозе. Циљ примене хипнозе би био отклањање тзв. постхипнотичких кочница. Наиме, због деловања тзв. изолационог рапорта сећање окривљеног је блокирано, а воља неслободна. Стога ће окривљени приликом испитивања давати исказ који је детерминисан наредбом хипнотизера. Тако, постоји реална могућност да окривљени буде лошије третиран, па чак и да буде осуђен иако би реално постојала могућност ослобађања од кривичне одговорности. То се може спречити једино применом тзв. експлорационе хипнозе. Зато би задатак судије био да "укине криминално створену неслободу воље и опет путем хипнозе успостави сећање на догађај".¹²

Сличан овоме је и став да се хипноза може употребити уз сагласност окривљеног. По датом признању, окривљени би могао дати сагласност за примену

¹² Др Владимир Водинелић, *op. cit.* стр. 60-61.

хипнозе, како би се кривични догађај допунски расветлио. Тако би се окривљени одрекао заштите која му се пружа.¹³

Уз сав респект према овом ставу, потребно је сагледавање могућности одрицања окривљеног од предвиђене заштите кроз призму уважавања етичких и медицинских критеријума. Дискутабилно је да ли се може дозволити одрицање окривљеног од заштите која му се пружа. Људско достојанство и интегритет личности су вредности које се морају уважавати. Окривљени мора у сваком тренутку слободно и аутономно господарити својом вољом, и након утврђивања кривице. Ако би се окривљени након признања кривице сагласио са применом хипнозе, заштита људских права ове кривичнопроцесне странке би била непотпуна. Наиме, да ли допустити заштиту окривљеног од примене хипнозе само до момента утврђивања кривице. Да ли пледирање за примену хипнозе при допунском расветљењу кривичне ствари подразумева употребу хипнозе при утврђивању чињеница од којих зависи кривична одговорност и кажњивост окривљеног? Сматрамо да то не може бити случај. Примена хипнозе мора бити забрањена и при допунском расветљењу кривичне ствари, чак и ако би се окривљени сагласио са применом ове нехумане методе.

4. Наркоанализа

Наркоанализа представља психијатријску методу лечења психичких поремећаја употребом наркотичких средстава. У основи наркоанализе је психоанализа, и за разлику од хипнозе, наркоанализа има медикаментозну димензију. Употребом наркотичких средстава (скополамин, садијуж ампол, сулфазин, пентотал и слично) долази до инхибиција нервног система, при чему слаби његова контролна функција, што за последицу има ослобађање цензора људског понашања. Ова средства се у организам уносе најчешће интравенозно и притом доводе до слабљења воље, привремене амнезије и сна. По буђењу, отпор испитиваног окривљеном према испитивачу слаби, а појачава се импулс за говором и саопштавањем мисли. По схватањима психоаналитичара, код испитиваног окривљеног (или осумњиченог) се интензивира "нагон за признањем ради ослобађања од старог осећања кривице путем изношења нечег што повлачи казну".¹⁴

¹³ Др Живојин Алексић, Др Зоран Миловановић, *op. cit.* стр. 108.

¹⁴ Mengerig, *das wahrheitserum* p. 52., према Др Михајло Аћимовић, *op.cit.* стр. 268.

Неспорно је да наркоанализа спада у медицинске интервенције чија се примена забрањује одредбом чл.131. ст. 4. Законика о кривичном поступку. Осим тога, употреба "серума истине" је непоуздана јер се слабљењем воље појачава сугестибилност, из чега може проистећи и давање нетачних исказа.

За разлику од наркоанализе, могућност употребе нарकोдијагнозе у кривичном поступку, отвара дилему у теорији кривичног процесног права. Наркодијагноза представља дијагностички поступак којим се утврђује душевно стање неког лица, а тиме и окривљеног. Имајући у виду законску одредбу по којој се "узимање крви и друге лекарске радње које се по правилима медицинске науке предузимају ради анализе и утврђивања других важних чињеница за кривични поступак, могу предузети и без пристанка лица које се прегледа, ако због тога не би наступила каква штета по његово здравље" (чл. 131. ст. 2. ЗКП), могао би се извести закључак да је дозвољена примена нарकोдијагнозе у кривичном поступку. Како је разлика између медицинске дијагностике и терапеутике тешко уочљива, дозвољавање нарकोдијагнозе би, међутим, могло омогућити примену наркоанализе у кривичном поступку.

Кључни проблем који се отвара позитивним ставом према употреби нарकोдијагнозе у кривичном поступку је обезбеђивање ефикасности заштите професионалне (лекарске) тајне. Наиме, при дијагностицирању душевног стања окривљеног, лекар сазнаје и чињенице које се односе на кривичну ствар. Ако би се лекар који у кривичном поступку има процесни субјективитет вештака придржавао етичког кодекса своје професије, тада би, по схватањима појединих теоретичара, употреба нарकोдијагнозе била прихватљива. Наиме, заштита професионалне тајне подразумева да вештак при изјашњавању о душевном стању окривљеног не сме саопштити суду чињенице које се не односе на душевно стање окривљеног. Међутим, пошто се у кривичном поступку тешко може обезбедити заштита професионалне лекарске тајне, реална је могућност коришћења сазнања лекара вештака у кривичном поступку. Због тога је примена нарकोдијагнозе неприхватљива из истих разлога као и употреба наркоанализе.¹⁵

Тешкоће око разликовања нарकोдијагнозе од наркоанализе опредељују нас против примене нарकोдијагнозе у кривичном поступку. Нереално је очеки-

¹⁵ Види: Др Владимир Бајер, Југославенско кривично процесно право, књига II, стр. 93.

вати да се при дијагностицирању душевног стања окривљеног неће сазнати и за остале чињенице релевантне за расветљење и решење кривичне ствари. Приликом саопштавања налаза и мишљења лекар вештак ће тешко моћи да се изјасни о душевном стању окривљеног, а да се не осврне и на остале чињенице о којима има сазнање. За заштиту људских права окривљеног свеједно је да ли је нека одлучна чињеница утврђена терапеутском применом наркотичких супстанци, или је за утврђивање те чињенице искоришћено сазнање добијено у поступку дијагностицирања душевног стања уз употребу наркотичких средстава. Због тога је потребно постојећу законску одредбу (чл. 89. ст. 8. ЗКП) допунити изричитом формулацијом којом се искључује употреба наркотијагнозе у кривичном поступку. На тај начин би се људска права окривљеног додатно осигурала.

5. Лоботомија и друге медицинске интервенције

Спознаја да се људско понашање може модификовати хируршком интервенцијом на мозгу послужила је као извор идеје да се тим путем утиче и на понашање окривљеног у кривичном поступку. Циљ хируршког захвата на мозгу, поред осталог, може бити и отклањање одређених менталних поремећаја насталих као последица функционалних поремећаја нервних ћелија (неурона) у фронталном делу мозга. Пред медицином је настао проблем, како пронаћи поремећено подручје мозга које представља органску основу менталних аберација, а да се притом не оштети околно здраво ткиво. Као резултат заједничког рада португалског лекара Егоса Мониза и неурохирга Алменда Лиме створена је нова хируршка метода, названа префронтална леукотомија или лоботомија.

Суштина ове методе се огледа у пресецању нервне везе између фронталног дела мождане коре који представља органску основу мисаоног процеса и таламуса, дела међумозга који представља средиште емоционалног живота човека. Прекидом комуникације и одвајањем мисаоних од емоционалних садржаја, може се неутралисати агресивно понашање и интензивна анксиозност. На тај начин долази до смиривања, али и повећане послушности лица над којим је извршена ова хируршка интервенција.¹⁶

¹⁶ Др Стеван Р. Петровић, Психологија и могућност злоупотребе, Београд, 1983, стр. 162-166.

Поред извесним позитивних резултата на плану терапије импулзивно агресивних особа, анксиозних и сексуално девијантних психопата, примена лоботомије има негативне импликације по здравље лица према коме је примењена. Она доводи до интелектуалног отупљивања личности и смањења његових креативних способности. Применом лоботомије настаје емоционална индиферентност и замирање духовног живота уопште.

Пошто примена лоботомије индукује такве промене које доводе до смиривања и појачане сервилности, она на терену кривичног поступка може бити средство за изнуђивање исказа окривљеног. Одвајање мисаоне и емоционалне димензије, праћено губитком духовног живота, може приморати окривљеног да испуни све захтеве због којих је лоботомија и примењена. Штетне последице по окривљеног које изазива примена лоботомије, одређују ову хируршку интервенцију као нехуману методу утицаја на личност окривљеног. Пошто се неоспорно ради о медицинској интервенцији, јасно је да примену лоботомије забрањује одредба чл. 131. ст. 4. Законика о кривичном поступку. Поред тога, као и сва средства која имају за циљ притисак на вољу окривљеног, и примена лоботомије за последицу има непоузданост тако добијеног исказа. Интелектуално отупела и емоционално индиферентна личност се применом лоботомије "трансформише у биће без реакција, сервилно, од кога може да се добија изјава онаква каква се жели".¹⁷ Као метода лечења менталних поремећаја лоботомија се применом у кривичном поступку може претворити у средство репресивног апарата, са негативним реперкусијама на плану заштите људских права окривљеног. Све су ово разлози који говоре у прилог забране примене лоботомије у кривичном поступку.

Осим лоботомије, у кривичном поступку се противно закону, могу употребити и друге медицинске методе. Тако се електрошоковима и инсулинским шоком (наглим спуштањем нивоа шећера у крви, изненадном хипогликемијом) може изазвати дезоријентација и попуштање контроле, да би се окривљени у таквом стању испитао.

¹⁷ Др Панга Марина, Употреба полиграфа као метода утврђивања чињеница у кривичном поступку, стр. 657.

Завршне напомене

Из законских одредби јасно произлази да су недозвољени утицаји на вољу окривљеног применом силе, претње, медицинских интервенција. Међутим, сам амбијент кривичног поступка ствара одређен простор за примену ових метода. Пре свега, треба имати у виду још увек знатна овлашћења органа унутрашњих послова у предкривичном поступку, а у законом предвиђеним случајевима и у кривичном поступку. И поред најбоље воље законодавца, из објективних разлога он није увек у могућности да у свакој хипотетичкој ситуацији балансира тежњу за ефикасном заштитом друштвених интереса, а с друге стране да онемогући примену недозвољених утицаја на личност окривљеног, посебно медицинских интервенција. Проблем се увећава несавршеношћу доказних средстава, нарочито персоналних извора доказа при утврђивању чињеничног стања. Објективно се може створити ситуација да првенствено окривљени држи кључеве истине. Као последица те чињенице јавља се и потреба да се притиском на вољу окривљеног од њега добије што више информација о кривичном догађају. Притисак би морао бити довољно снажан како би се сломио отпор окривљеног. Тако се примена медицинских интервенција може учинити оптималним леком за превазилажење свих проблема насталих помањкањем чињеничне потпоре за осуду окривљеног. Њихов циљ је да се различитим видовима пресије изнуди исказ окривљеног. Задатак законодавца је да јасним одредбама максимално умањи простор за арбитрерно поступање органа кривичног поступка при утврђивању одлучних чињеница. У том смислу, потребно је изричитим законским одредбама предвидети поступак примене медицинских интервенција које су резултат нових научних достигнућа, нарочито примену методе узимања геномског отиска. Потребно је и изричито забранити употребу хипнозе, наркоанализе и наркотијагнозе у кривичном поступку.

Prof. Dr. Saša Knežević, LL.D.

Assistant Professor

The Application of Forensic Medicine in Criminal Procedure

Summary

The intention of international law documents, as well as modern legislature, on human rights, is to reduce, as much as possible, the limitations of rights of the accused which fall into the domain of human rights enacted therein. It is necessary to identify as illegal every limitation of rights and liberties of the accused exceeding the boundaries necessary to ensure the efficiency of the criminal procedure, and to approbate it. To this effect, any kind of medical coercion which can influence the volition of the accused, aimed at the extortion of testimony, is inadmissible.

The corporal and moral integrity of the accused can be jeopardized by duress, threat, as well as many different kinds of the psychological and social pressure on the volition of the accused, such as hypnosis, drug-analysis, drug-diagnosis and lobotomy. Therefore, the application of these forms of forensic medicine in criminal procedure must be forbidden.

The legal adjustment of DNA analysis will certainly contribute to the protection of the moral and corporal integrity of the accused.

Key words: forensic medicine, medical check-up, genomic imprint, hypnosis, drug-analysis, drug-diagnosis.